

FICIL
20

TOMORROW IS
THE CONSEQUENCE
OF NOW

Nostāja Nr. 3

2019. gada 30. maijs

FICIL nostāja attiecībā uz augstākās izglītības politiku

1. Kopsavilkums

Latvija tiecas kļūt par inovāciju virzītu sabiedrību, kuras izveidei nepieciešama spēcīga zināšanu ekosistēma, kas balstīta uz izcilu izglītību un konkurētspējīgu zinātni.

Ņemot vērā šos mērķus, Ārvalstu investoru padome Latvijā (turpmāk-FICIL) ir centusies identificēt dažus šķēršļus Latvijas izglītības nozarē, proti: grūtības piesaistīt talantīgus zinātniekus un mācībspēkus, neatbilstība starp izglītību un darba tirgus pieprasījumu, talantu emigrācija, resursu sadrumstalotība, nekonkurētspējīgs pārvaldības modelis, augstākās izglītības un zinātnes kvalitātes izaugsmes trūkums. Valdība ir uzsākusi reformas vairākās no iepriekšējos gados iezīmētajām jomām, un FICIL atzinīgi vērtē šos centienus. Tomēr joprojām ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas, piemēram, augstākās izglītības sistēmā. Lai gan ir “izcilības salas” un labi iecerētas iniciatīvas, FICIL biedri uzskata, ka pašreizējā augstākās izglītības sistēma lielā mērā ir vērsta pati uz sevi un tajā vērojamas nepārprotamas stagnācijas pazīmes.

FICIL atzinīgi vērtē pašreizējās valdības vēlmi paaugstināt Latvijas augstskolu starptautisko reitingu, tomēr šis mērķis var kļūt par realitāti tikai tad, ja tiek pieņemti drosmīgi lēmumi attiecībā uz augstākās izglītības sistēmas finansējuma līmeni, universitāšu un koledžu pārvaldības kvalitāti un augstākās izglītības iestāžu konsolidāciju.

FICIL uzskata, ka pārmaiņas pārvaldības modelī augstākās izglītības iestādēs ir svarīgs priekšnoteikums, kas var būt par katalizatoru turpmākiem uzlabojumiem izglītības sistēmā. Pašreizējā sistēma grauj iespējas izstrādāt un īstenot vērienīgus stratēģiskus mērķus, jo tā neņem vērā labas pārvaldības pamatnosacījumus – atbildību un pārredzamību.

Mūsu rekomendācijas ir strukturētas trijos blokos: internacionalizācija, savstarpējā sadarbība un individualizācija. Ieviešot katrā iestādē pareizu pārvaldības sistēmu, augstākās izglītības iestādēm būtu lielāka autonomija attiecībā uz minēto iniciatīvu īstenošanu un citiem svarīgiem mērķiem.

2. Rekomendācijas

1. Internacionalizācija

1.1. Internacionalizācijas aspekts būtu no jauna jāpārskata, ņemot vērā Latvijas ilgtermiņa stratēģiju. Šajā ziņā varētu paredzēt citas finansējuma programmas papildus ES fondiem, lai piesaistītu izcilus starptautiskus studentus un mācībspēkus.

1.2. Izstrādāt un ieviest uzraudzības sistēmu, kas saskaņota ar kritērijiem, kuri noteikti

starptautiskās vērtēšanas sistēmās.

1.3. Pārskatīt pašreizējo valodas prasību izpratni attiecībā uz vēlētiem amatiem augstākās izglītības iestādēs, lai atvieglotu to internacionalizāciju.

1.4. Radīt labvēlīgas apstākļus ārvalstu studentu integrācijai Latvijas sabiedrībā un darba tirgū.

2. Savstarpēja sadarbība

2.1. Iesaistīt augstākās izglītības iestāžu pārvaldībā ieinteresētās personas no ārvalstīm saskaņā ar mūsu priekšlikumu (1. pielikums) un Pasaules Bankas ieteikumiem, lai veicinātu pārskatatbildību, pārredzamību un nodrošinātu stratēģisku atbilstību.

2.2. Palielināt finansējumu augstākās izglītības sistēmai (tostarp pētniecībai), cenšoties pilnībā īstenot trīs pīlāru modeli. Tām iestādēm, kas ir gatavas modernizēt savu pārvaldības sistēmu un konsolidēties ar citām iestādēm, vajadzētu būt pienācīgiem finansiāliem stimuliem.

2.3. Pieņemt rīcības plānu, lai pārskatītu un mainītu Augstskolu likumu, ņemot vērā Valsts kontroles jaunākās revīzijas konstatējumus, Pasaules Bankas ieteikumus un nepieciešamību uzlabot pētniecību un mācību procesu. Ir vajadzīgs Augstskolu un zinātnes likums, kas atvieglotu nosacījumus gan pedagoģiskajam, gan zinātniskajam darbam.

2.4. Motivēt augstākās izglītības iestādes, lai tās ieviestu elastīgāku pārvaldību profesionālo programmu izstrādei, īstenošanai un modernizācijai, lai veicinātu mijiedarbību ar darba tirgu. Ir jāprasa, lai universitātes veicinātu tādu ekosistēmu, kas nodrošina zinātnes un uzņēmējdarbības jomu savstarpēju apmaiņu un sadarbību.

2.5. Uzraudzīt jaunās akreditācijas/licencēšanas sistēmas īstenošanu ar mērķi palielināt tās nozīmi, veicināt iestāžu savstarpējo sadarbību, pienācīgi finansēt studiju programmas, uzlabot sadarbību ar uzņēmējiem un veicināt akadēmisko izcilību. Īstenojot jauno pārvaldības sistēmu, Latvijai būtu nopietni jāapsver pāreja no programmu akreditācijas uz iestāžu akreditāciju.

2.6. Palielināt finansējuma piešķirumu tādās izglītības un zinātnes jomās, kas atbilst darba tirgus ilgtermiņa tendencēm, jo īpaši nozarēs ar augstu pievienoto vērtību, piemēram, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas jomā.

3. Individualizācija

3.1. Veikt neatkarīgu un vispusīgu novērtējumu attiecībā uz to, cik daudz audzēkņu mācību procesu nepārtrauc (*retention*) un cik daudz audzēkņu to pabeidz (*completion*) visos izglītības sistēmas līmeņos, kā arī izpētīt atbiruma cēloņus.

3.2. Stimulēt skolēnu uzņemšanu profesionālajās skolās, tādējādi veicinot izglītības procesa integrāciju darba tirgū un piedāvājot konsultācijas karjeras jautājumos vecākiem un 9. klašu skolēniem.

3.3. Pabeigt 21. gadsimta kompetencēs balstītā izglītības satura ieviešanu, pienācīgi īstenojot un popularizējot "Skola 2030" projektu.

3.4. Izveidot no ES fondiem neatkarīgu īpašu finansēšanas modeli Latvijas topošajiem mācībspēkiem, zinātniekiem, studentiem un skolēniem un nodrošināt viņiem individuālu ekspertu un vadošo mācībspēku atbalstu.

3. Rekomendāciju pamatojums

1. Latvijas demogrāfiskās prognozes liecina, ka turpināsies iedzīvotāju skaita samazināšanās, kas vēl vairāk ietekmēs izglītības sistēmu (būs mazāk studentu un mācībspēku). Mēs saskatām ciešu saikni starp augstākās izglītības iestāžu internacionalizāciju un starptautisko konkurētspēju. Augstākās izglītības atvērtības veicināšana starptautiskajai sabiedrībai un zinātības apmaiņa būtu jānosaka par augstākās izglītības sistēmas attīstības prioritāti. Augstākās izglītības kvalitāte ir cieši saistīta ar akadēmiskā personāla kvalifikāciju un pētniecisko pieredzi, kas atbilstošas finansējuma trūkuma dēļ turpina pasliktināties.

2. Latvijas augstākās izglītības sistēma ir pārāk sadrumstalota, par ko liecina arvien augoša disproporcija starp studentu skaitu un augstskolu un studiju programmu skaitu. Šī sadrumstalotība savukārt rada resursu sadrumstalotību, nespēju kopīgi izmantot resursus, kā arī studiju programmu dublēšanos ar neskaidriem studiju mērķiem un rezultātiem. Augstākās izglītības iestāžu programmu akreditācijas sistēma pašlaik netiek uztverta kā kvalitātes garants potenciālo studentu un darba devēju vidū. Augstākās izglītības iestādes piedāvā profesionālas un akadēmiskas programmas ar līdzīgām pārvaldības un akreditācijas procedūrām. Akadēmiskajai un profesionālajai izglītībai ir nepieciešamas atšķirīgas pieejas un struktūras kvalitātes nodrošināšanai. Pastāv disproporcija starp studiju programmu piedāvājumu augstskolās/koledžās un darba tirgus pieprasījumu.

3. Empīriski pierādījumi liecina, ka investīciju atdeve Latvijas augstākās izglītības sistēmā varētu būt neapmierinoša. Piemēram:

3.1. *OECD* 2018. gada ziņojums par Latvijas izglītību liecina, ka Latvijā ir viens no zemākajiem rādītājiem augstākās izglītības jomā *OECD* valstu vidū (*OECD* 2018. gada ziņojuma A5.3. attēls).

3.2. Valsts kontroles 2017. gada ziņojumā norādīts, ka Latvijā ir vislielākais iestāžu skaits uz vienu iedzīvotāju mūsu reģionā (viena augstākās izglītības iestāde uz 34,543 iedzīvotājiem, salīdzinot ar Igauniju, kur ir viena augstākās izglītības iestāde uz 62,664 iedzīvotājiem).

3.3. Divu nozīmīgāko starptautisko reitingu (*THE* un *QS*) jaunākās publikācijas liecina, ka divas mūsu vadošās universitātes atrodas 1000 labāko pasaules universitāšu topa lejgalā un krietni atpaliek no citām vadošajām reģionālajām universitātēm.

4. Saskaņā ar Eiropas Universitāšu asociācijas 2017. gada ziņojumu laikā no 2008. gada līdz 2016. gadam Latvijā ir bijis viens no lielākajiem studentu uzņemšanas kritumiem Eiropā (vairāk nekā 20%).

5. Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas (skat. ministrijas prezentāciju Saeimas Izglītības komisijas sēdē 5. martā) viedokli:

5.1. Pašreizējā augstākās izglītības sistēma neapmierina darba tirgus pieprasījumu, jo īpaši *STEM* jomā.

5.2. 23% iedzīvotāju ar augstāko izglītību strādā mazkvalificētu darbu. Lielākā daļa nozaru, kas veido "uz inovācijām balstītu sabiedrību", atpaliek produktivitātes ziņā, piemēram, IKT.

6. Saskaņā ar Pasaules ekonomikas foruma 2018. gada pārskatu Latvija atpaliek no Igaunijas un Lietuvas, uzrādot salīdzinoši sliktu sniegumu attiecībā uz galvenajiem faktoriem:

6.1. Inovāciju spēja: 52. vieta 140 valstu vidū;

6.2. kvalificētu darbinieku pieejamība: 97.vieta;

6.3. profesionālās izglītības kvalitāte: 82.vieta;

6.4. zinātniskās publikācijas un zinātnisko iestāžu kvalitāte: 79.vieta.

Rekomendācijas Latvijas universitāšu pārvaldības uzlabošanai

Kā norādīts šajā nostājas dokumentā, pastāv neatbilstība starp Latvijas sabiedrības mērķi veidot uz inovācijām balstītu ekonomiku un augstākās izglītības un zinātnes sistēmas pašreizējo stāvokli Latvijā. FICIL saskata daudz dažādu problēmu, ar kurām saskaras augstākās izglītības sistēma, un viena no lielākajām problēmām ir finansējuma trūkums. FICIL uzskata, ka augstākās izglītības iestāžu pārvaldības modeļa uzlabošana varētu veicināt citas pozitīvas pārmaiņas.

Valsts kontrole 2017. gada decembrī publicēja ziņojumu ar konkrētiem faktiem un ieteikumiem, kas izraisīja sabiedrības diskusiju par izcilības trūkumu augstākās izglītības sistēmas un tās dalībnieku pārvaldības kvalitātē. Šim ziņojumam 2018. gadā sekoja vairāku Pasaules Bankas ziņojumu publikācija augstākās izglītības jomā. Turklāt 2018. gadā Eiropas Universitāšu asociācija publicēja ziņojumu, kurā bija iekļauta informācija par to, kā Latvijas pārvaldības sistēma atpaliek no citām Eiropas valstīm. Kopš tā laika *FICIL* ir daudzkārt atgādinājusi par nepieciešamību veikt pārvaldības reformu.

FICIL priekšlikuma pamatā pārvaldības reformas jomā ir augstākās izglītības iestāžu pārvaldības atbildības un pārredzamības uzlabošana, universitāšu un koledžu lēmumu pieņemšanas procesā iesaistot ieinteresētās personas no ārpusēs. Ir obligāti jānodala augstākās izglītības iestāžu izpildvaras un lēmumu pieņemšanas pilnvaras. Pašreizējā konsultatīvo padomju sistēma neatbilst Eiropas paraugpraksi šajā jomā. Latvija ir vienīgā Eiropas valsts, kurā ārvalstu speciālisti nevar ieņemt vēlētos amatus augstskolu un koledžu pārvaldībā.

Mēs piekrītam, ka valdībai būtu jāapsver finansējuma līmeņa palielināšana universitātēm un citām augstākās izglītības iestādēm. Tomēr mēs būtu gatavi atbalstīt šo palielinājumu tikai tad, ja varētu būt pārliecināti, ka resursi tiks pārvaldīti ar lielāku efektivitāti, pārredzamību un izmantojot ilgtspējīgu modeli.

Rekomendācijas

1. 13. Saeimas pilnvaru laikā atcelt Augstskolu likumu un aizstāt to ar regulējumu, kas ļautu izveidot augstākās izglītības sistēmu, kura būtu starptautiski konkurētspējīga, kvalitatīva un vērsta uz studentiem.

2. Piedāvāt universitātēm un koledžām izveidot valdes tipa struktūru, kas aizstātu pašreizējās konsultatīvās padomes, saskaņā ar konkrētiem līdz 2019. gada 1. oktobrim izstrādātiem Izglītības ministrijas ieteikumiem. Mēs iesakām apsvērt šādus aspektus:

a) valde būtu atbildīga par stratēģisko uzraudzību, budžeta apstiprināšanu un rektora iecelšanu;

b) valdes sastāvs jāveido tā, lai nodrošina neatkarību, profesionalitāti un saikni ar darba tirgu. Šajā ziņā mēs ierosinām pārskatīt noteikumus, ko pašlaik izmanto padomes locekļu iecelšanai valsts uzņēmumos, un ieteikumus, ko šajā sakarā sniegusi *OECD*;

c) būtu jāpiedāvā finansiāli stimuli tām universitātēm un koledžām, kas pieņem šo jauno sistēmu, un šo stimulu nepārtrauktība būtu jāsaista ar konkrētiem darbības mērķiem. Jaunā pārvaldības modeļa pilotprojektu iespējams īstenot kādā no reģionālajām augstskolām;

d) katras iestādes senāts joprojām būtu atbildīgs par akadēmisko darbu atbilstoši jaunās valdes izstrādātajai stratēģijai.

Rekomendāciju pamatojums

1. Mēs uzskatām, ka jauns augstākās izglītības likums var palīdzēt pārskatīt un uzlabot sistēmu kopumā un iedvesmot jauna redzējuma rašanos, var atbalstīt dažādu universitāšu starptautiskos mērķus un nodrošināt tiesisko regulējumu tādas sistēmas izveidei, kuras pārvaldībā tiek ievērota pārredzamība un atbildība.

2. Tūlītēja jaunā pārvaldības modeļa ieviešana nodrošinās, ka tiks skaidri nošķirtas lēmumu pieņemšanas un izpildvaras funkcijas, atvieglos Izglītības un zinātnes ministrijas un rektoru centienus uzlabot atbildību un radīt ilgtspējīgākus attīstības plānus, jo pašreizējās ES fondu programmas beidzas.

3. Jaunā pārvaldības modeļa ieviešana veicinās saikni ar darba tirgu, universitāšu akadēmiskās stratēģijas pamatotību un atbalstīs programmu un iestāžu konsolidācijas centienus, ņemot vērā, ka universitāšu pārvaldībai pievienosies vairāk profesionāļu ar uzņēmējdarbības pieredzi.

4. Šo rekomendāciju īstenošanas nepieciešamību pamato arī līdzīgi piemēri no vadošajām izglītības iestādēm, piemēram, Tartu Universitātes, Aalto Universitātes, Eiropas Vadības un tehnoloģiju skolas u.c..

5. Valdes izveide var kļūt par svarīgu instrumentu, lai novērstu dažus no pašiem būtiskākajiem trūkumiem, kas konstatēti Valsts kontroles ziņojumā: iestāžu uzraudzības trūkums, neefektīva finanšu pārvaldība, grūtības iesaistīt talantīgus speciālistus akadēmiskajā un pētnieciskajā darbā, pieejamais finansējums uz vienu studentu un pārmērīgs iestāžu skaits.

6. Visbeidzot, valde var labāk pildīt dažas no tām funkcijām, kas pašlaik jāveic Augstākās izglītības padomei, jo īpaši budžeta vietu skaita apstiprināšanu atbilstoši tirgus vajadzībām nākotnē. Kā arī studiju programmas ar valsts finansētām studiju vietām ir pastāvīgi jāpildveido, lai nodrošinātu atbildi mainīgai videi.